

ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
(ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΗΣ)
Τετάρτη 26 Φεβρουαρίου 2020
Διδάσκων: Αρχιμανδρίτης π. Δανιήλ Ψωίνος

«Ποιο είναι το ρητό και το άρρητο για τον Θεό;»

- Κάνοντας λόγο για την ύπαρξη και την παρουσία του Θεού, εμμέσως εννοούμε και την γνώση που έχουμε για τον Θεό. Πώς μπορούμε όμως να λέμε ότι γνωρίζουμε τον Θεό και πόσο τελικά μπορεί κάποιος να γνωρίζει τον Θεό αφού το θείον είναι ανέκφραστο και ακατάληπτο και αφού όπως λέει η Αγία Γραφή «Θεόν οὐδείς ἑώρακε πώποτε»; (Ιωάν. 1,10)
- Κατ' αρχάς είναι ανάγκη να πούμε ότι τον Θεό δεν τον γνωρίζει κανείς. «Οὐδείς ἐπιγινώσκει τόν Πατέρα, εἰ μή ὁ Υἱός, οὐδέ τόν Υἱόν, εἰ μή ὁ Πατήρ». Μόνο ο Ἰδιος ο Θεός γνωρίζει τα του εαυτού Του. Μετά γνωρίζει για τον Θεό εκείνος ο οποίος ἔλαβε αποκάλυψη από Αυτόν. Βέβαια αυτή η γνώση είναι λίγη και ατελής και προσφέρεται ανάλογα με τη δυνατότητα που έχει ο καθένας να την συνειδητοποιήσει.
- Είναι ανάγκη στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε μια μεγάλη διάκριση που είναι βασική για τη θεολογία μας: η διαφορά κτιστού και ακτίστου. Αυτά τα δύο αποτελούν την ουσιαστικότερη και πρωταρχική οντολογική διάκριση επί της οποίας θεμελιώνονται η ετερότητα Θεού και κτίσης, κτιστού κόσμου και άκτιστου Θεού.
- Στη διάκριση μεταξύ κτιστού και ακτίστου αναγνωρίζεται η μοναδική πραγματικότητα που υπάρχει. Αυτή είναι η θεότητα. Το μόνο που υπάρχει οντολογικά σε πραγματική μορφή ύπαρξης είναι ο Θεός. Η κτίση αποκτά την ύπαρξη της από την μετοχή στη θεότητα. Ο Θεός είναι το ὄν. Η κτίση το μη ὄν. Ὅσο η κτίση μετέχει στο ὄν, στον Θεό δηλαδή, υπάρχει, ζει, φαίνεται. Μοναδική αυτοζωή, αυθύπαρκτη πραγματικότητα είναι ο Θεός.
- Ὅλοι οι Ἕλληνες Πατέρες υιοθετούν και γίνονται υπέρμαχοι της θεμελιώδους αυτής οντολογικής διακρίσεως μεταξύ κτιστού και ακτίστου. Η άκτιστη θεία φύση είναι τελείως διαφορετική από την δημιουργία η οποία έχει τη δική της φύση. Λόγω αυτής της οντολογικής αβύσσου που υπάρχει ανάμεσα στις δύο φύσεις, η άκτιστη φύση είναι τελικά άγνωστη στην ουσία της.
- Είναι αδύνατον να γνωρίσουμε και να ξέρουμε την ουσία, τη φύση, την τελειότητα του Θεού, τον τρόπο με τον οποίο Αυτός υπάρχει. Ο ιερός Δαμασκηνός το λέει κατηγορηματικά: «Ἄπειρον τό θείον καί ἀκατάληπτον· καί τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καί ἀκαταληψία». Είναι αλήθεια ότι όσο κι αν προσπαθήσουμε, όποιον τρόπο κι αν χρησιμοποιήσουμε, ό,τι όργανο ή επίτευγμα κι αν μεταχειριστούμε δεν θα φτάσουμε ποτέ να γνωρίζουμε τα βάθη της ουσίας του Θεού, τη φύση Του, τη σύσταση και την υπόσταση Του.
- Η αδυναμία μας να γνωρίσουμε την ουσία του Θεού έγκειται στο γεγονός της οντολογικής μας διαφοράς. Ο Θεός είναι ουσία και φύση νοερά, εμείς σαρκικοί και γήινοι. Εκείνος είναι άπειρος, εμείς πεπερασμένοι. Αυτός τέλειος, εμείς ατελείς. Ο Θεός είναι δημιουργός, εμείς δημιουργήματα. Πώς μπορεί λοιπόν το ατελές να γνωρίσει το τέλειο; Πώς μπορεί το δημιούργημα να γνωρίσει τον Δημιουργό;

- «Ὁ Θεός ἡμῶν ἀπρόσιτος καὶ τῶ νῶ ἡμῶν ἀχώρητος» ὅπως θα πουν οἱ Ἅγιοι Πατέρες. Οὔτε μπορούμε να πλησιάσουμε τόσο κοντά τον Θεό για να τον εξετάσουμε και να τον γνωρίσουμε, ούτε ο τόσο μικρός νους μας μπορεί να χωρέσει το μεγαλείο της θεότητας. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να γνωρίσει τον Θεόν καθότι μικρός, ατελής, πεπερασμένος και βεβαίως αμαρτωλός και εμπαθής.
- Η ουσία του Θεού παραμένει άγνωστη και απρόσιτη και για τους Αγίους Αγγέλους και για την Παναγία και για όλους τους Αγίους. Μόνο ο Θεός γνωρίζει την ουσία Του. Τα πρόσωπα της Παναγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος ξέρουν την θεία ουσία αφού την φέρουν και μετέχουν σ' αυτήν. Ο άνθρωπος ούτε μετέχει στη θεία ουσία ούτε θα μπορέσει ποτέ να την γνωρίσει.
- Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός λέγει: «Ὅτι υπάρχει Θεός πού είναι χωρίς αρχή, χωρίς τέλος, ὅτι είναι αἰώνιος, ἀδημιούργητος, ἀμετάβλητος, ἀναλλοίωτος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος, ἀπερίγραπτος, ἀπειρος, ἀπεριόριστος, δίκαιος, παντεπόπτης, δημιουργός, κριτής, το γνωρίζουμε και το ομολογούμε. Επίσης ὅτι ο Θεός είναι ἕνας στην ουσία τρισυπόστατος ὁμως πάλι το ξέρουμε. Ποια ὁμως είναι η ουσία του Θεού και ἀγνοούμε και ἀδυνατούμε να ἐξηγήσουμε».
- Τί λοιπόν γνωρίζουμε για τον Θεό; Πώς ισχυριζόμαστε ὅτι τον ξέρουμε; Γιατί πιστεύουμε πως υπάρχει και ὅτι φανερώθηκε σε κάποιους; Γιατί ἀποδίδουμε σ' Αὐτόν κάποια ονόματα; Απάντηση στα παραπάνω ἐρωτήματα δίνει ο Μέγας Βασίλειος: «Ἡμεῖς ἐκ μὲν τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τόν Θεόν ἡμῶν, τῇ δέ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνόμεθα. Αἱ μὲν γάρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσι, ἡ δέ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος».
- Κατά τον ισχυρισμό του Αγίου Πατρός Βασιλείου του Ουρανοφάντορος, αυτό που γνωρίζουμε ἀπό τον Θεό και για τον Θεό είναι ὅσα ἔχουν σχέση με τις ἐνέργειες του Θεού και ἀποκλειστικά ἐκεῖνες τις ἐνέργειες που ἀναφέρονται σε ἐμᾶς. Και αὐτά είναι πολλά. Ὅμως ὅσα ἀφορούν στην ουσία του Θεού, αὐτά παραμένουν για μας παντελῶς ἀψαυστα και ἀπόρητα και ἄρρητα.
- Εδώ θα πρέπει να υπογραμμίσουμε μια δεύτερη μεγάλη διάκριση μεταξύ ουσίας και ἐνεργειῶν του Θεού. Πρόκειται για τεράστιο θέμα, ὑψίστης θεολογικῆς σημασίας το οποίο ἔλαβε μεγάλες διαστάσεις κατά τις λεγόμενες «ἡσυχαστικές ἐρίδες» τον 14ο αἰώνα.
- Αν δεν διακρίνουμε την ουσία ἀπό τις ἐνέργειες του Θεού τότε καταλήγουμε ἢ στον πανθεϊσμό ο οποίος ισχυρίζεται ὅτι ο Θεός είναι σε ὅλη την κτίση ἢ στον ἀγνωστικισμό κατά τον οποίο δεν μπορούμε να ἔχουμε γνώση του ἀληθινοῦ Θεοῦ. Κατά τη διδασκαλία της Αγίας μας Εκκλησίας ο άνθρωπος αποκτᾶ πραγματική κοινωνία και ἐνότητα με τον Θεό και ἐπομένως γνώση περί Αὐτοῦ γιατί μετέχουμε των ἀκτίστων ἐνεργειῶν Του. Τί είναι ὁμως η ουσία του Θεοῦ και ποιες οἱ ἐνέργειες Του;
- Ουσία του Θεοῦ ονομάζουμε τον τρόπο με τον οποίο ο Θεός υπάρχει, αὐτό που είναι, ἔτσι ὅπως υπάρχει. Αὐτό είναι και θα παραμένει πάντοτε ἀγνωστο σε ἐμᾶς. Πρόκειται για ἕνα οντολογικό σκότος «στο οποίο δεν θα φθάσουμε ποτέ». Ο Θεός είναι κατά τον Ἅγιο Μάξιμο τον Ομολογητή, ὑπεράνω κάθε ἐννοιολογικῆς κατηγορίας, είναι παντελῶς ἀπερίγραπτος και ἐντελῶς διαφορετικός ἀπό καθετί κτιστό.
- Η πραγματικότητα της θείας Ουσίας είναι ἀπερίγραπτη και βέβαια δεν ἐξαντικειμενίζεται ἐννοιολογικά, δεν περιγράφεται με λέξεις, δεν γίνεται ἀντικείμενο καμιάς κατανόησης. Ὅσο κι αν προοδεύσει κάποιος στην ἀνθρώπινη σοφία και στην πνευματική πρόοδο και

στην κοσμική μόρφωση δεν θα σημειώσει καμία πρόοδο ως προς το να θεαθεί τον Θεόν στην ουσία Του.

- Ενέργειες του Θεού κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό είναι η φυσική δύναμη και κίνηση κάθε ουσίας. Πιο απλά ενέργειες του Θεού καλούμε όλες εκείνες τις «κινήσεις» του Θεού με τις οποίες έρχεται σε επαφή με τον κτιστό κόσμο. Είναι οι πράξεις και τα έργα του Θεού που φθάνουν μέχρι εμάς και τα βλέπουμε. Ενέργειες του Θεού είναι η πρόνοια και η φροντίδα Του με τα οποία φανερώνει το ενδιαφέρον Του για το δικό μας καλό και τη δική μας πρόοδο.
- Η διάκριση μεταξύ ουσίας και ενεργειών του Θεού είναι πολύ σημαντική διότι απαντά στο ερώτημα ποιος είναι και πώς έφτιαξε τον κόσμο, πώς σχετίζεται τελικά το κτιστό με το άκτιστο, πώς ο άνθρωπος λαμβάνει έστω σχετική γνώση περί Θεού.
- Οι Πατέρες της Εκκλησίας μας διδάσκουν ότι ο Θεός έχει ουσία αλλά έχει και άκτιστες ενέργειες. Επίσης λένε ότι ό,τι παράγει η ουσία Του, τούτο είναι ομοούσιο με Αυτόν. Ο κόσμος λοιπόν που είναι δημιούργημα του Θεού προέρχεται από την ουσία Του; Αν δεχθούμε κάτι τέτοιο τότε φτάνουμε στη βλασφημία να θεοποιήσουμε τον κτιστό κόσμο. Άρα λοιπόν δεχόμαστε ότι ο κόσμος προέρχεται όχι από την ουσία του Θεού αλλά από τις άκτιστες ενέργειες Του.
- Η θεία ενέργεια είναι μια διότι μία είναι και η πηγή της, η θεία Ουσία. Η αναφορά σε πολλές ενέργειες είναι σχηματικός λόγος αφού αυτή η θεία ενέργεια μερίζεται αμερίστως σε πλήθος ενεργειών. Η θεία ενέργεια είναι δραστική κίνηση της ουσίας και όχι του προσώπου και αποτελεί κοινή ενέργεια και των τριών προσώπων της Αγίας Τριάδος και είναι άκτιστη. Το τελευταίο ζήτημα απετέλεσε αντικείμενο και θέμα έντονων αντιπαραθέσεων μεταξύ του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά και των αντιησυχαστών Βαρλαάμ, Ακινδύνου και Γρηγορά.
- Ο Άγιος Γρηγόριος υποστήριξε ότι μέσω των ακτίστων ενεργειών ο άνθρωπος και γενικότερα η κτίση σχετίζεται με τον Θεό και οδηγείται στην θέωση. Τα ονόματα που πολλές φορές αποδίδουμε στον Θεό αναφέρονται στις άκτιστες ενέργειες Του και όχι στην θεία Ουσία Του, η οποία είναι ακατανόητη και ακατανόμαστη. Επομένως το οικείο των θείων ενεργειών καθιστά το κτιστό κοινωνό της κίνησης της θεότητας και όχι της ουσίας της.
- Ο Μέγας Βασίλειος θα πει: «Ἡμεῖς δε ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τὸν Θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα». Μέσα από τις θείες ενέργειες ο Θεός γίνεται γνωστός στον άνθρωπο όσο ο δεύτερος μπορεί να γνωρίσει και να κατανοήσει. Αντίθετα η αποκοπή του ανθρώπου από τις άκτιστες ενέργειες του Θεού τον αποκόπτει από την Θεία Χάρη, τον ορφανεύει και τον οδηγεί στο μη ὄν.
- Οι θείες ενέργειες εξαιτίας της ποιότητας του είδους ή του σκοπού των χαρακτηρίζονται ή ονομάζονται ουσιοποιές, ζωοποιές, σοφοποιές, θεοποιές. Η κτίση όλη υπάρχει, ζει και πορεύεται προς τη θέωση εξαιτίας της μετοχής της στις θείες ενέργειες.